

STUDENTSKÉ PŘÍSPĚVKY

Odmítnutí pravomoci soudů ve věcech občanských a obchodních: americké a kontinentální řešení

Petra Bohúnová*

1. Úvod

V souvislosti s globalizací mezinárodního obchodu roste počet sporů s mezinárodním prvkem. V řadě států však existují normy pro založení mezinárodní pravomoci soudů, které nejsou pro ostatní státy akceptovatelné, a rozsudky vydané soudy s takovou pravomocí pak ani v jiných státech uznatelné.¹ Vzhledem k tomuto trendu navrhly USA přijetí multilaterální haagské Úmluvy o pravomoci a cizích soudních rozhodnutích ve věcech občanských a obchodních (dále jen „Haagská úmluva“). Cílem bylo unifikovat pravidla pro určování mezinárodní pravomoci soudů a pro uznání a výkon cizích soudních rozhodnutí a zajistit tak jejich předvídatelnost.²

Vyjednávání úmluvy se ale v roce 2001 zastavilo, neboť strany nebyly v celé řadě ustanovení schopny dosáhnout konsenzu.³ Jednou z nejkontroverznějších otázek v oblasti mezinárodní pravomoci je koncepce odmítnutí mezinárodní pravomoci jednoho soudu ve prospěch soudu jiného, jestliže pro rozhodnutí jednoho sporu existují alternativní fóra. Jedná se o případy, kdy:

- a) každá ze stran žaluje stranu druhou v téže věci u jiného soudu,
- b) jedna ze stran žaluje stranu druhou, která, aniž by podala žalobu jako první u jiného soudu tvrdí, že spor má být rozhodnut jiným soudem.⁴

Obecně lze rozlišit dva přístupy:

- institut litispendence aplikovaný tradičně v kontinentálním právu v případech uvedených sub a),
- doktrína forum non-conveniens, široce užívaná ve státech common law, zejména pro řešení případů sub b).

V následující stati zejména stručně nastíníme základní prvky obou koncepcí, shrneme jejich pozitivní a negativní aspekty a představíme poslední kompromis, kterého bylo při vyjednávání výše zmíněné Haagské úmluvy dosaženo.

2. Institut litispendence

Institut litispendence je v kontinentálních právních řádech určen k řešení problému paralelních řízení.⁵ Jeho smyslem je vyloučit situaci, kdy by o téže věci mezi týmiž stranami probíhalo současně více než jedno řízení, a to před různými soudy. Taková řízení by mohla mít řadu negativních dopadů: vydání rozhodnutí, která si odporují a jejichž účinky jsou teritoriálně omezeny, uznání cizího rozhodnutí dříve, než skončí řízení „domácí“, nedostatek právní jistoty účastníků, vysoká finanční i časová náročnost a zbytečné zatěžování soudů.

Litispendence má kořeny v národních procesních pravidlech, kdy v jednom státě existuje několik soudů se stejnou věcnou, avšak různou teritoriální pravomocí.⁶ Obecně zde platí tzv. „pravidlo prvního“ („first in time rule“). V souladu s ním je soud, u kterého byla podána žaloba později, povinen přerušit nebo zastavit řízení ve prospěch prvního soudu, kterému tak vznikne výlučná pravomoc.⁷ V rámci jednotného právního řádu je takové řešení logické a nepřináší žádné komplikace.

V řízeních s mezinárodním prvkem je tomu naopak. Pokud paralelní řízení probíhají před soudy různých států, nelze překážku litispendence uplatnit automaticky, neboť řízení u cizího soudu nemusí být pro soud domácí právně relevantní. Ne každý právní řád totiž překážku litispendence zná.⁸ Proto se státy snaží upravit tuto problematiku cestou mezinárodních smluv. Za nejúspěšnější lze považovat Úmluvu o příslušnosti soudů a uznání a výkonu rozhodnutí ve věcech občanských a obchodních z roku 1968 (dále jen „Bruselská úmluva“), nyní transformovanou do nařízení Rady (ES) 44/2001 ze dne 22. prosince 2000 o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech (dále jen „nařízení Brusel I“), a paralelní Úmluvu o příslušnosti soudů a uznání a výkonu rozhodnutí ve věcech občanských a obchodních z roku 1988 (tzv. Luganskou úmluvu).⁹

Nařízení Brusel I

Výše popsaný tradiční institut litispence je zakotven v čl. 27 nařízení Brusel I. Vztahuje se na situaci, kdy je mezi týmiž stranami v téže věci zahájeno řízení u soudu více členských států. V takovém případě je soud, u něhož bylo řízení zahájeno později, povinen bez návrhu přerušit řízení až do doby, než bude určena pravomoc soudu, který řízení zahájil jako první. Poté se druhý soud prohlásí za nepravomocný ve prospěch soudu prvního. Ke stanovení pravomoci soudu postačí, že vůči ní nebyly uplatněny námitky, zvláštní rozhodnutí není nutné. Soud, u něhož bylo zahájeno řízení později, nesmí přezkoumávat pravomoc prvního soudu.¹⁰ Výjimkou jsou věci pojišťovací a spotřebitelské smlouvy a výlučná pravomoc.¹¹ Překážku litispence je druhý soud povinen aplikovat automaticky, bez ohledu na další okolnosti.

Pro jednotnou aplikaci Bruselské úmluvy, resp. nařízení, bylo nezbytné autonomně vyložit následující pojmy:

Pojem „táž věc“ může být chápán jako vztah mezi stranami („cause of action“) a také jako stejný obsah, resp. konkrétní předmět sporu („subject matter“). Evropský soudní dvůr (dále jen „ESD“) v této souvislosti konstatoval, že „věc“ není totéž co „předmět sporu“. Přesto je čl. 27 nutné vykládat široce, tj. o tutéž věc jde, i když se liší uplatněné nároky.¹²

„Tytéž strany“ nemusí být tytéž osoby za předpokladu, že jejich zájmy jsou identické a nerozlučné (např. pojištěnec a pojistitel). O „tytéž strany“ se jedná i v situaci, kdy se jejich procesní postavení obrátí (žalovaný se stane žalujícím a naopak).¹³

Soud, před nímž bylo řízení zahájeno nejdříve, byl v souladu s judikaturou ESD nejprve určován podle procesních předpisů legis fori.¹⁴ Vzhledem ke značným rozdílům mezi jednotlivými právními řády ale čl. 30 nařízení jednoznačně stanovil, že pro zahájení řízení je rozhodující

- 1) okamžik, kdy písemnost obdržel soud nebo
- 2) okamžik, kdy byla písemnost předána úřadu, který provádí doručení, pokud musí být písemnost před podáním soudu doručena žalovanému. Podmínkou je, že žalující učinil patřičná opatření k podání písemnosti k soudu.

Kromě úpravy paralelních řízení v čl. 27 je v nařízení Brusel I obsažen i čl. 28, který se nevztahuje na řízení v téže věci mezi týmiž stranami, ale na řízení související. Ta jsou definována jako řízení, mezi nimiž je tak úzký vztah, že jejich společné projednání a rozhodnutí je vhodné k tomu, aby se zabránilo vydání vzájemně si odporujících rozhodnutí v oddělených řízeních. Tehdy může soud, u něhož bylo řízení zahájeno později,

- 1) řízení přerušit nebo
- 2) dokud nejsou řízení skončena v prvním stupni, na návrh strany řízení prohlásit, že není příslušný. Předpoklad je, že soud, u něhož byla žaloba podána dříve, je příslušný pro řízení o těchto žalobách a spojení těchto řízení jeho právo připouští. Aplikace odst. 2 je omezena pouze na prvostupňová řízení, jinak by jedné ze stran hrozilo, že ztratí řízení v jednom stupni.¹⁵

Toto pojetí se blíží doktríně forum non-conveniens, neboť je pouze na úvaze soudu, zda v takovém případě využije institutu litispence ve prospěch dříve zahájeného řízení. Právě čl. 28 se stal předlohou pro čl. 22 Haagské úmluvy, kterým se zabýváme níže.

Nařízení Brusel I tak kombinuje rigidní pravidlo litispence v čl. 27 s flexibilnějším přístupem podobným forum non-conveniens v čl. 28. Rozhodnutí o aplikaci jednoho z nich je závislé na tom, zda se jedná o řízení v „téže věci“.

3. Doktrína forum non-conveniens

Původ doktríny forum non-conveniens je nejasný. Podle některých názorů se vyvinula v šestnáctém¹⁶, podle jiných v devatenáctém století ve Skotsku.¹⁷ Od poloviny 20. století se značně rozšířila a v současné době hraje zásadní roli v řízeních s mezinárodním prvkem v USA.¹⁸ Důvodem byl nárůst žalob, jejichž cílem je využít výhody amerických fór (vysoké náhrady škody, neplacení nákladů na právní zastoupení při neúspěchu ve sporu atd.).¹⁹ Tato doktrína umožňuje soudu, který má ve věci pravomoc, zastavit na návrh jedné ze stran (zde je míněn žalovaný, neboť ze strany žalujícího by se jednalo o zneužití řízení²⁰) řízení, pokud podle jeho názoru není vhodným fórem pro rozhodnutí věci nebo existuje jiné „lepší“ fórum. Hlavní rozdíl oproti institutu litispence je, že může být aplikována i v jiných případech, než jsou paralelní řízení. A naopak, probíhají-li paralelní řízení, doktrína forum non-conveniens nemusí být nutně použita.²¹ Zatímco dříve byla tato výjimka používána jen v mimořádných případech (v prvním rozsudku Nejvyššího soudu USA *Gulf Oil Corp v. Gilbert*²² bylo požadováno „zneužití řízení žalujícím“ a řízení muselo být pro žalovaného „nespravedlivé a silně ho zatěžovat“),²³ nyní se americké soudy snaží zbavovat neúměrné zátěže žalobami s fórem nesusouvisejícími. V souladu s rozsudkem Nejvyššího soudu USA *Piper Aircraft v. Reyno*²⁴ postačí, když „vhodnější fórum“ splní následující kritéria:²⁵

- 1) Musí existovat vhodné alternativní fórum. Alternativní fórum není vhodné, pokud u něj nelze vést řízení o předmětu sporu, pokud by k němu byl žalujícímu odepřen přístup pro nedostatek finančních prostředků,

jestliže fórum nemá osobní pravomoc nad některými nebo všemi žalovanými, a proto nemůže ve věci rozhodnout úplným rozsudkem, jestliže je fórum podjaté nebo není schopno určitou věc rozhodnout.²⁶

2) Musí být zváženy veřejné a soukromé zájmy. K veřejným zájmům patří v USA zejména nezatežovat již tak dost zaneprázdněné soudy a americké občany, kteří mají povinnost být porotci, řešením sporů, které k fóru nemají vztah a zájem na tom, aby byla určitá věc rozhodnuta místním soudem, resp. soudem státu, jehož právo je rozhodné pro spor.²⁷ K soukromým zájmům patří např. domicil/sídlo stran, možnost donutit svědky aj. osoby, aby se dostavili k soudu, přístup k důkazům, vztah mezi sporem, fórem a rozhodným právem, náklady na řízení, fakt, že v jiném státě běží paralelní řízení a vykonatelnost rozsudku. Soudy mají hodnotit také motivaci stran pro volbu toho kterého fóra – zda je založená na důležitých důvodech nebo jde pouze o snahu získat taktickou výhodu.²⁸ Jeví-li se druhé fórum jako vhodné k rozhodnutí ve věci a je-li pravděpodobné, že rozhodnutí bude moci být v USA uznáno, může být doktrína *forum non-conveniens* použita. Soud však nemá povinnost zastavit řízení a může se tedy rozhodnout, že v něm bude pokračovat.²⁹

Relevantní naopak není, že důsledkem změny soudu bude použití hmotného rozhodného práva, které je pro žalujícího méně výhodné. V případě paralelních řízení není rozdíl od institutu *lis pendens* rozhodující časová posloupnost podaných žalob.

Podle výše uvedené judikatury Nejvyššího soudu USA³⁰ je doktrína *forum non-conveniens* pouze procesním pravidlem, které reaguje na zneužívání fóra žalujícím. Jedná se o jednu z forem boje proti *forum shopping*. Výběr fóra má být žalujícím respektován, a to nejen v případech, kdy si strany pravomoc soudu sjednaly.³¹ Výjimkou je situace, kdy uvedené veřejné a soukromé zájmy mluví jednoznačně pro změnu fóra ve prospěch žalovaného.³² Podle rozsudku Nejvyššího soudu USA *Piper Aircraft v. Reyno*³³ nemá volba fóra cizím žalujícím³⁴ takovou váhu, jako když si fórum zvolí žalující domácí. V takovém případě je podle Nejvyššího soudu mnohem méně pravděpodobné, že fórum bylo zvoleno proto, že je vhodné, a ne k uspokojení jednostranných zájmů žalujícího. Toto pojetí doktríny *forum non-conveniens* s možností širokého uvážení soudů může vést k diskriminaci cizích žalujících.

Pokud jde o samotná paralelní řízení, právní řády *common law* až na výjimky doktrínu *lis pendens* neznají. Pravidlo priority řízení, které bylo započato jako první, je zde nahrazeno volnějším standardem mezinárodní zdvořilosti (*international comity*), resp. mezinárodní zdrženlivosti (*international abstention*), který

závisí na uvážení soudce. Při rozhodování, zda pokračovat v řízení nebo ne, se berou v úvahu tyto faktory: respektování soudů jiných států, spravedlivý přístup k oběma stranám (tj. pořadí, v němž byly žaloby podány, vhodnost fóra a případná podjatost soudce) a efektivní využití soudů. Soudy často zjišťují, zda lze očekávat, že v cizím soudním řízení bude rozhodnuto o všech žalobách, které se týkají amerického řízení.³⁵

4. Zhodnocení *lis pendens* a doktríny *forum non-conveniens*

V následující tabulce uvádíme pozitiva a negativa institutu *lis pendens* a doktríny *forum non-conveniens*. Je evidentní, že oba přístupy mají svá pro i proti. Právníci ze zemí *common law* vyčítají institutu *lis pendens* zejména přílišnou rigiditu a podporu „závodu na soud“, která brání případnému smírnému urovnání sporu. S tím souvisí i problém tzv. „italských torpéd“. Podáním žaloby v Itálii nebo v jiném státě, jehož soudy jsou známé průtahy v řízení, (byť by to odporovalo prorogační smlouvě sjednané stranami) totiž lze zablokovat řízení na řadu let.³⁶ Kontinentální právníci naopak americké doktríně *forum non-conveniens* vytýkají právní nejistotu, příliš velký prostor pro soudní uvážení a diskriminaci cizinců. Oba principy mohou strany využít k průtahům v řízení.

Obě koncepce odmítnutí pravomoci soudu se sice značně liší, mají ale i několik společných bodů – stanovují podmínky, za nichž soudy mohou odmítnout výkon své pravomoci, jsou prostředkem v boji proti *forum shopping* a státy, v nichž jsou tradičně aplikovány, se jich nechtějí vzdát.³⁷

Doktríně *forum non-conveniens* se nejvíce blíží ustanovení čl. 28 nařízení Brusel I, neboť soudům umožňuje jednat podle jejich uvážení. Jak upozorňuje von Mehren, jedná se dokonce o diskreční pravomoc mnohem širší, než jakou dává doktrína *forum non-conveniens*. Soudy totiž mohou nejen odmítnout svou pravomoc bez toho, že by ji druhý soud přijal, ale i rozhodnout, zda je mezi řízeními „dán tak úzký vztah, že jejich společné projednání a rozhodnutí je vhodné k tomu, aby se zabránilo vydání vzájemně si odporujících rozhodnutí v oddělených řízeních“. Takové soudní uvážení může odporovat i ústavně zakotvenému principu zákonného soudce, který platí v členských státech ES.³⁸

Nařízení Brusel I, resp. Bruselská úmluva jsou sice považovány za velmi úspěšné a představují předlohu pro Haagskou úmluvu, přesto není jejich text ideální a tedy ani obecně akceptovatelný.³⁹

Tabulka č. 1: Pozitiva a negativa institutu litispence a doktríny forum non-conveniensi

	Litispence (ve členských státech ES)	Forum non – conveniens (v USA)
Pramen	Nařízení Brusel I, resp. Bruselská a Lu-ganská úmluva	XIV. dodatek k ústavě USA + judikatura Nejvyššího soudu USA
Pravidla pro použití	Pevně stanovená, „mechanická“, nere-spektující specifika konkrétních případů	Flexibilní, adaptabilní na konkrétní případ
Povinnost aplikace soudem při splnění stanovených podmínek	Ano	Ne
Případy použití	Pouze paralelní řízení u různých soudů	Všechna řízení
Náklady	Úspora, vede se jen jedno řízení.	Úspora v případě, že soud nalezne vhod-nější fórum, které má k věci užší vztah a u kterého se nacházejí svědci, důkazy, strany a nevede se spor o vhodnost fóra.
Čas	Úspora, vede se jen jedno řízení (s výjimkou „italských torpéd“.	Záleží na konkrétních okolnostech (hrozba sporů o vhodnost fóra, tj. i dalších nákladů na řízení).
Pozitiva	Jasně daná pravidla, úspora času a nákladů, právní jistota, předvídatelnost	Flexibilita, možnost přesunout řízení ke vhodnějšímu fóru
	Prostředek proti forum shopping, relevantní je pouze žaloba podaná jako první.	Prostředek proti forum shopping, nutí žalujícího, aby podal žalobu u takového soudu, který nebude pro žalovaného příliš nevýhodný. ⁴⁰
Negativa	Snaha stran podat žalobu jako první, „zá-vody k soudu“ („race to courthouse“), pře-kážka pro smírné vyřešení sporu.	„Závod o rozsudek“ v případech paralelních řízení, aby cizí rozsudek vydaný v řízení započatém v zahraničí později než řízení v USA, nebyl uznán a vzhledem k americkému rozsudku se neuplatnila překážka rei iudicatae. ⁴¹ Účastníci řízení, kteří disponují dostatečnými finančními prostředky, se snaží podat druhou žalobu, aby dosáhli rychleji rozhodnutí u jimi zvoleného soudu. ⁴²
	Existuje-li více alternativních fór (např. čl. 2 a 5, 6 a 7 nařízení Brusel I), zvyšuje se tendence stran k forum shopping.	Vyšší náklady v případě, kdy soud odmítne svou pravomoc a žalující musí platit náklady soudního řízení znovu.
	Strana, která chce řízení blokovat, podá žalobu ve státě, který je známý dlouhotr-vajícími řízeními (např. Itálie, Belgie). ⁴³	Právní nejistota, nepředvídatelnost, dis-kriminace cizinců. Ani volba soudu podle formálních pravidel nezajišťuje rozhodování ve věci tímto soudem. Hrozba dalšího sporu o to, kde bude soud řešen.
	Problémy v případě nejednotných proces-ních pravidel.	Příliš velká diskreční pravomoc soudů.

Zdroj: vlastní zpracování

5. Haagský kompromis

Posledním kompromisem dosaženým při jednání o Haagské úmluvě v roce 2001 jsou čl. 21 a 22 návrhu. Představují pokus spojit hlavní pozitiva obou přístupů –

flexibilitu doktríny forum non-conveniensi a předvída-telnost institutu litispence.⁴⁴

Čl. 21 návrhu upravuje pravidlo litispence pro případy paralelních řízení o téže věci mezi týmiž stranami, která jsou vedena u více soudů různých smluv-

ních států úmluvy. To neplatí pro případy, kdy si pravomoc soudu sjednaly strany nebo kdy úmluva stanovuje určitým soudům výlučnou pravomoc. Aplikační rozsah překážky litispendence je tedy širší než u forum non-conveniens, neboť tato musí být použita vždy, když nastanou uvedené okolnosti. Kromě toho ji lze použít v situacích, kdy je forum non-conveniens vyloučeno.⁴⁵

Pojem „táž věc“ se stejně jako v čl. 27 nařízení Brusel I vykládá široce a zahrnuje jak žalobu na určení, tak žalobu na plnění. Pokud však byla nejprve podána žaloba na určení, že žalující nemá vůči žalovanému žádné závazky, a jako druhá žaloba na plnění, má na návrh strany přednost řízení před druhým soudem. Předpokladem je, že jeho rozhodnutí bude následně uznatelné ve státě prvního soudu. Tímto ustanovením se čl. 21 zásadně liší od tradičního pojetí litispendence. Jeho cílem je zabránit zneužívání žalob na určení.

Pro určení, které řízení bylo zahájeno jako první, je rozhodující okamžik, kdy byla žaloba podána u soudu, resp. u úřadu, který provádí doručení, resp. předána žalovanému, má-li být doručena nejprve jemu. Toto pravidlo kopíruje čl. 30 nařízení Brusel I.⁴⁶

Zásadním rozdílem proti tradičnímu pojetí překážky litispendence je možnost soudu, u něhož bylo řízení zahájeno později, pokračovat v řízení. Podmínka je, že žalující, který podal žalobu u prvního soudu, neučiní úkony nutné k vydání rozhodnutí ve věci nebo že první soud (bez zavinění žalujícího) nevydal rozhodnutí v rozumné době.⁴⁷ Tato koncepce je kompromisem, který by měl odstranit základní negativa nařízení Brusel I a být přijatelný i pro státy common law.⁴⁸

Pravidlo forum non-conveniens je obsaženo v čl. 22 návrhu Haagské úmluvy. Na rozdíl od tradiční americké doktríny je lze aplikovat pouze za výjimečných okolností na návrh strany, je-li v takovém případě výkon jeho pravomoci evidentně nevhodný a jestliže je dána pravomoc jiného soudu, který je pro řešení sporu evidentně vhodnější. Druhý soud nemusí být z členského státu úmluvy, avšak jeho pravomoc by neměla být založena na základě úmluvou zakázaném. Soud může odmítnout pravomoc pouze za splnění těchto tří podmínek. Tím se popsané pojetí odmítnutí pravomoci zásadně odlišuje od tradiční doktríny forum non-conveniens, jejíž použití je ponecháno zcela na úvaze soudce.⁴⁹ Pokud je to nutné, může první soud podle okolností nařídít žalovanému, aby poskytl jistotu na splnění rozsudku, neboť ten by v takové situaci nebyl vykonatelný podle úmluvy. Stejně jako u litispendence jsou z aplikace čl. 22 vyloučeny jednak případy pravomoci sjednané a výlučné, jednak případy pravomoci speciální, které se týkají spotřebitelských nebo pracovních smluv.

Úmluva podává demonstrativní výčet faktorů, které musí při rozhodování soud zohlednit. Patří k nim např. problémy spojené s obvyklým pobytem stran, povaha důkazů a místo, kde se nacházejí, promlčecí doba

a možnost rozhodnutí uznat a vykonat⁵⁰. Právě příkladný výčet byl značně kritizován reprezentanty kontinentálního práva, neboť by podle jejich názoru vedl k právní nejistotě. Zástupci ze zemí common law naopak upozorňují na výhodu doktríny forum non-conveniens – možnost upravit její použití podle okolností každého individuálního případu. Kromě toho by bylo jen těžko možné sestavit zcela vyčerpávající seznam faktorů, které je nutné při aplikaci forum non-conveniens vzít v úvahu.⁵¹ Dikce čl. 22 tak není uspokojivá ani pro kontinentální právníky, ani pro zástupce USA, kde je použití doktríny non-conveniens ještě daleko širší.⁵²

Pokud alternativní soud svou pravomoc odmítne, je první soud povinen ve věci rozhodnout. Řízení na druhou stranu musí s konečnou platností zastavit, jestliže druhý soud svou pravomoc přijme nebo jestliže žalující nepodá žalobu u druhého soudu ve stanoveném čase. Tento mechanismus má zajistit, aby ve věci rozhodl kompetentní soud a aby žalující nebyl bez výsledku posílán od soudu k soudu.⁵³ Při rozhodování o odmítnutí pravomoci si jsou strany rovný; diskriminace na základě národnosti nebo domicilu je výslovně zakázána. Tento princip má zabránit zvýhodňování amerických žalujících, zmíněnému v kapitole 3.

Uvedené řešení zohledňuje specifika smíšené úmluvy, která soudům umožňuje i výkon pravomoci podle národních procesních pravidel.⁵⁴ Zajímavé je, že výjimku forum non-conveniens lze použít místo překážky litispendence, jestliže se jedná o výjimečnou situaci a druhý soud je evidentně vhodnější pro rozhodnutí ve věci za podmínek stanovených v čl. 22. To znamená, že žalující ve druhém řízení (tj. žalovaný v řízení prvním) se vždy může pokusit využít této možnosti místo pravidla priority. Uvedené čl. 21 a 22 návrhu Haagské úmluvy jsou sice považovány za vhodný kompromis mezi angloamerickou a kontinentální koncepcí odmítnutí pravomoci, dosud však zůstávají nevyužity.⁵⁵

Americká delegace totiž nebyla ochotna ustanovení o pravomoci a jejím odmítnutí v návrhu Haagské konvence akceptovat s odůvodněním, že se příliš podobají Bruselské úmluvě.⁵⁶

6. Závěr

Kontinentální právní systém využívá institutu litispendence, jehož smyslem je eliminovat paralelní řízení. Překážka litispendence je založena na požadavku právní jistoty, avšak tím, že strany nutí k zahájení soudního řízení, může mít negativní dopad na vztahy mezi nimi. Navíc může existovat i fórum vhodnější nebo rozhodující efektivněji než to, které zvolil žalující a kde musí být spor rozhodnut.

Doktrína forum non-conveniens na druhou stranu není omezena jen na paralelní řízení a snaží se zvolit co nejvhodnější fórum pro rozhodnutí sporu. Zde však

hrozí nebezpečí, že mezi stranami vznikne další spor právě o vhodnost fóra. Nevýhodou je dále nedostatek právní jistoty a přílišná volnost při rozhodování soudu.

Oba systémy sledují legitimní cíle, avšak žádný nepředstavuje dokonalou kombinaci předvídatelnosti, efektivity a rovnosti stran pro všechny případy. S ohledem na tyto skutečnosti byl zpracován návrh čl. 21 a čl. 22 Haagské úmluvy, sestávající z kombinace koncepcí *lis pendens* a *fora non-conveniens*.⁵⁷

Přestože vyjednávání Haagské úmluvy nebyla úspěšná, neměl by kompromis dosažený v oblasti odmítnutí pravomoci upadnout v zapomnění. Mohl by být inspirací jednak pro změnu současné doktríny *forum non-conveniens* aplikované v USA, která bývá často kritizována i právníky ze zemí *common law*. Kromě toho by mohl sloužit jako základ pro případná budoucí vyjednávání mnohostranné dvojné úmluvy. Pokud jde o vztah nařízení Brusel I a případně Haagské konvence, Haagská konvence by byla aplikována pouze ve vztazích mezi jejími smluvními státy, pokud by oba tyto státy nebyly zároveň členskými státy ES. V takovém případě by se uplatnilo pouze nařízení Brusel I. Pro členské státy ES by samozřejmě bylo výhodné, kdyby právní normy obsažené v multilaterální úmluvě co nejvíce odpovídaly nařízení Brusel I.

Resumé

Tento článek pojednává o koncepcích odmítnutí pravomoci soudů v soukromoprávních věcech v Evropských společenstvích a v USA, a to ve světle návrhu Haagské úmluvy o pravomoci a cizích soudních rozhodnutích. Nejprve je obecně popsán institut *lis pendens* a pojetí *lis pendens* v nařízení Brusel I. Poté je nastíněna koncepce doktríny *forum non-conveniens* podle judikatury federálních soudů USA. Následně jsou zhodnocena pozitiva a negativa obou doktrín a představen návrh kompromisu odmítnutí pravomoci v multilaterální Haagské úmluvě. V závěru je konstatováno, že ani jedna koncepce není ideální a že haagský kompromis, který spojuje pozitiva obou přístupů, by měl být i přes neúspěch při vyjednávání úmluvy dále využit.

Summary

This paper focuses on the concepts of refusal of jurisdiction of courts in civil and commercial matters in European Communities and in the USA, namely in the light of the proposal of the Hague Convention on Jurisdiction and Foreign Judgments. Firstly, the institute of *lis pendens* and its concept in the regulation Brussels I is described. Secondly, the concept of the doctrine *forum non-conveniens* in the judgments of federal courts in the USA is outlined. Then, the positives and negatives of both approaches are evaluated and the

proposal of the compromise reached in the multilateral Hague Convention is introduced. In the summary it is suggested that none of the concepts is ideal. Therefore, the Hague compromise, which combines the positives of both doctrines, should not be forgotten although the negotiations of the Hague Convention were not successful.

* JUDr. Petra Bohúňová, interní doktorandka katedry mezinárodního práva PrF MU

¹ Např. čl. 14 francouzského Code Civile umožňuje francouzským občanům podat žalobu u francouzského soudu bez ohledu na vztah žalovaného nebo sporu k Francouzské republice. Podle rakouského, německého a skotského práva lze založit pravomoc soudu, má-li žalovaný v této zemi majetek. Totéž platí pro založení pravomoci soudů ve Spojených státech amerických na základě minimálního kontaktu žalovaného s fórem. Nygh, P. The preliminary draft Hague Convention on jurisdiction and foreign judgments in civil and commercial matters. In: *International conflict of laws for the third millennium: essays in honor of Friedrich K. Juenger*. 2001, s. 266-267.

² Výběr fóra má zásadní význam pro úspěch nebo neúspěch ve sporu. Kromě otázek kolizních podmiňuje mezinárodní pravomoc soudů i řešení otázek procesních, aplikací norem mezinárodně kogentních (imperativních) a zacházení s cizím právem. Hausmann, R. *Private International Law and International Civil Procedure. Pleading and Proof of Foreign Law – a Comparative Analysis*. The European Legal Forum, 2008, č. 1, s. I-1– I 13; Rozehnalová, N. Určení fóra a jeho význam pro spory s mezinárodním prvkem – I. část. *Bulletin advokacie*, 2005, č. 4, s. 16-23; Rozehnalová, N. Určení fóra a jeho význam pro spory s mezinárodním prvkem – II. část. *Bulletin advokacie*, 2005, č. 5, s. 12-16.

³ Taková iniciativa se neobjevila poprvé. V roce 1971 byla na půdě Haagské konference mezinárodního práva soukromého vyjednána Úmluva o uznání a výkonu cizích soudních rozhodnutí ve věcech občanských a obchodních, která vstoupila v platnost 20. 8. 1979. Úmluva má dosud pouze čtyři smluvní státy – Kypr, Nizozemí a Portugalsko (členové Haagské konference) a Kuvajt (nečlen Haagské konference). Vzhledem k tomu, že první tři jmenované jsou i členskými státy EU, kde se uplatňuje nařízení Brusel I, nemá úmluva žádný praktický význam. Jedním z důvodů neúspěchu úmluvy byla neochota ostatních států akceptovat pravidlo automatického uznání rozhodnutí, aniž by bylo meritorně přezkoumáno. Kromě toho devět států jižní a střední Ameriky sjednalo v roce 1979 Meziamerickou konvenci o extraterritoriální platnosti cizích soudních rozhodnutí a rozhodčích nálezů, kterou však ratifikovalo pouze Mexiko. Stückelberg, M. *Lis pendens and forum non conveniens at the Hague Conference*. *Brook. J. Int'L*, 2000 – 2001, s. 959.

⁴ Philip, A. The Global Hague Judgements Convention: some comments. In *Intercontinental cooperation through private international law: essays in memory of Peter E. Nygh*. Einhorn, T., Siehr, K. The Hague: T. M. C. Asser Press, 2004, s. 301.

⁵ Od překážky *lis pendens* je nutné odlišovat překážku *rei iudicatae*, která se uplatňuje teprve po vydání rozhodnutí.

⁶ Philip, A., v článku cit. v pozn. č. 5, s. 301.

⁷ V některých státech však překážku litispendence mohou aplikovat domácí soudy ve prospěch soudů cizích, jestliže je pravděpodobné, že rozhodnutí bude vydáno v rozumné době a bude v prvním státě uznáno. Stückelberg, M., v článku cit. v pozn. č. 4, s. 959.

⁸ Např. české soudy k řízení v cizině nikdy nepřihlíží, je-li ve věci dána výlučná tuzemská pravomoc nebo pokud by cizí rozhodnutí nemohlo být v ČR uznáno. § 83 OSŘ se týká zastavení řízení zahájeného u tuzemského soudu, probíhá-li řízení v téže věci již u jiného tuzemského soudu; na řízení v cizině se však nevztahuje. Tehdy by podle okolností připadalo v úvahu přerušení řízení podle § 109/2 OSŘ. Kučera, Z. Mezinárodní právo soukromé. 6. vydání. Brno: Doplněk, 2004, s. 395. Naopak italský zákon o mezinárodním právu soukromém, který je nejnovější ze všech těchto zákonů platných v členských státech EU, nově obsahuje i úpravu litispendence po vzoru Bruselské úmluvy. Walter, G. Lis Alibi Pendens and Forum Non Conveniens: From Confrontation via Co-ordination to Collaboration. *European Journal of Law Reform*, 2002, č. 4, s. 69.

⁹ Z dvoustranných úmluv je to např. Smlouva o právní pomoci mezi ČR a SR z roku 1992.

¹⁰ Rozhodnutí ESD C-351/89 *Overseas Union Insurance v. New Hampshire Insurance* ze dne 27. 6. 1991.

¹¹ Rozehnalová, N., Týč, V. *Evropský justiční prostor (v civilních otázkách)*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 288–291.

¹² Rozhodnutí ESD 144/86 *Gubish Maschinenfabrik KG v. Palumbo* ze dne 8. 12. 1987 a C-406/92 *Tatry v. Maciej Rataj* ze dne 6. 12. 1994.

¹³ Rozhodnutí ESD C-351/96 *Drouot Assurances SA v. Consolidated Metallurgical Ind.* ze dne 19. 5. 1998.

¹⁴ Rozhodnutí ESD 129/83 *Zelger v. Salinitri No. 2* ze dne 7. 6. 1984.

¹⁵ Walter, G. v článku cit. v pozn. č. 9, s. 81.

¹⁶ Wilson, J. R. *Coming to America to File Suit: Foreign Plaintiffs and the Forum Non Conveniens Barrier in Transnational litigation*. *Ohio State Law Journal*, 2004, s. 673.

¹⁷ Skotské soudy používaly pojmu „forum non competens“ k odmítnutí žalob, jestliže nebyla dána pravomoc soudů k rozhodnutí věci a zároveň nebylo z hlediska spravedlivého procesu vhodné, aby ten který soud spor rozhodl. Reed, A. *Anglo-American perspectives on private international law*. Lewiston, New York: E. Mellen Press, 2003, s. 190, pozn. 54.

¹⁸ Stückelberg, M. v článku cit. pozn. č. 3, s. 956. V některých kontinentálních právních řádech se objevují prvky doktríny forum non-conveniens, ale pouze ve velmi omezeném rozsahu (např. § 23 německého nebo § 429c nizozemského občanského soudního řádu). von Mehren, A. T. *Theory and Practice of Adjudicatory Authority*. In *Recueil des Cours*, 2002, Tome 295 de la collection. The Hague: Marinus Nijhoff Publishers, 2003, s. 350.

¹⁹ V USA existuje tzv. osobní pravomoc založená na dočasném pobytu žalovaného na území USA („tag/transient jurisdiction“, např. při dovolené) nebo na tzv. minimálním kontaktu s fórem (např. při obchodních aktivitách žalovaného v USA). Z těchto důvodů se doktrína forum non-conveniens nevyvinula ve státech kontinentální Evropy, kde jsou pro založení pravomoci stanovena přesná pravidla, která vychází z objektivního spojení mezi fórem a rozhodovaným sporem. Philip, A. v článku cit. v pozn. č. 4, s. 301.

²⁰ Stückelberg, M. v článku cit. pozn. č. 3, s. 974.

²¹ *Ibid.*, s. 961.

²² *Gulf Oil Corp v. Gilbert*, 330 U.S. 501 (1947). Zde šlo však o pravomoc soudu v New Yorku a ve Virginii, přičemž obě strany byly z Kanady. Z procesního hlediska šlo tedy o vnitrostátní případ USA.

²³ von Mehren, A. T. v díle cit. v pozn. č. 18, s. 324-325.

²⁴ *Piper Aircraft v. Reyno*, 454 U.S. 235 (1981).

²⁵ Doktrína forum non-conveniens není jednotná, ale v různých státech vykazuje větší či menší odlišnosti, jako je britská „two-step analysis“ nebo australský „clearly inappropriate forum test“. V USA jsou rozdíly i mezi federálními a státními soudy. Stručně např. Stückelberg, M. v článku cit. v pozn. č. 3, s. 955-957.

²⁶ Nelson, N. *Forum non-conveniens, comity, antitrust injunctions and parallel proceedings*. In: *Proceedings of the annual meeting*. 1996, s. 64.

²⁷ Stückelberg, M. v článku cit. v pozn. č. 3, s. 955.

²⁸ Klade se ovšem otázka, jak objektivně to soudy budou schopny posoudit.

²⁹ von Mehren, A. T. v díle cit. v pozn. č. 18, s. 319.

³⁰ *Piper Aircraft v. Reyno*, 454 U.S. 235 (1981).

³¹ Trooboff, P. D. *Proposed Hague conference general convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments: some thoughts on finding solutions to tough issues*. In: *E pluribus unum: liber amicorum Georges A. L. Droz: on the progressive unification of private international law*. 1996, s. 474.

³² V common law se za přirozené fórum pokládá místo, kde má domicil žalující, zatímco v právu kontinentálním je to spíše místo, kde má domicil žalovaný. *Ibid.*, s. 474.

³³ *Piper Aircraft v. Reyno*, 454 U.S. 235 (1981).

³⁴ Tzn. pokud žalující nemá domicil v USA, zejména jestliže šlo o transakci provedenou nebo škodu vzniklou v zahraničí.

³⁵ Silberman, L. *A Proposed Lis Pendens Rule for Courts in the United States: International Judgemetns Project of the American Law Institute*. In *Einhorn, T., Siehr, K. Intercontinental Cooperation Through Private International Law – Essays in Memory of Peter E. Nygh*. The Hague: T.M.C. Asser Press, 2004, s. 351-352.

³⁶ K tomu blíže viz Hartley, T. C. *The European Union and the Systematic Dismantling of the Common Law of Conflict of Laws*. *ICLQ*, 2005, č. 10, s. 815-821.

³⁷ Danford, B. B. *The Enforcement of Foreign Money Judgments in the United States and Europe: How Can We Achieve a Comprehensive Treaty?* [citováno 11. prosince 2008]. Dostupný z: www.allbusiness.com.

³⁸ von Mehren, A. T. v díle cit. v pozn. č. 18, s. 368-370.

³⁹ Danford, B. B. v článku cit. v pozn. č. 37.

⁴⁰ Stückelberg, M. v článku cit. v pozn. č. 3, s. 950.

⁴¹ Silberman, L. v článku cit. v pozn. č. 35, s. 351-352.

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*, s. 353.

⁴⁴ Stückelberg, M. v článku cit. v pozn. č. 3, s. 961.

⁴⁵ Philip, A. v článku cit. v pozn. č. 4, s. 302.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 303.

⁴⁷ Walter, G. v článku cit. v pozn. č. 8, s. 77-78.

⁴⁸ *Ibid.*, s. 78.

⁴⁹ *Ibid.*, s. 85.

⁵⁰ To je důležité zejména proto, že ve věci může rozhodovat i soud ze státu, který není smluvní stranou úmluvy.

⁵¹ Stückelberg, M. v článku cit. v pozn. č. 3, s. 973.

⁵² Walter, G. v článku cit. v pozn. č. 8, s. 68.

⁵³ Stückelberg, M. v článku cit. v pozn. č. 3, s. 971-973.

⁵⁴ To v případech dvojných úmluv typu Bruselská úmluva vůbec nepřichází v úvahu.

⁵⁵ Borrás, A. The 1999 Preliminary Draft Hague Convention on Jurisdiction, Recognition and Enforcement of Judgments: Agreements and Disagreements. In: The Hague Preliminary Draft Convention on Jurisdiction and Judgments: proceedings

of the Round Table held at Milan University on 15 November 2003, 2005, s. 66.

⁵⁶ Hess, B. The Draft Hague Convention on Choice of Court Agreements, External Competencies of the European Union and Recent Case Law of the European Court of Justice, in: International Civil Litigation in Europe and Relations with Third States (Nuyts, A. & Watté, N. eds.), Bruylant, Bruxelles, 2005, s. 264-265.

⁵⁷ Walter, G. v článku cit. v pozn. č. 8, s. 76-78, 82-85.